

Visietekst

armoede en hoger onderwijs

*Naar een verhoogde participatie van studenten in
armoede in het hoger onderwijs*

Vlaamse Onderwijsraad
Kunstlaan 6 bus 6
BE-1210 Brussel
T +32 2 219 42 99
F +32 2 219 81 18
www.vlor.be
info@vlor.be

Wijs beleid door overleg

Visietekst armoede en hoger onderwijs

Naar een verhoogde participatie van studenten in armoede in het hoger onderwijs

1 Situering

In het Europees jaar van de armoede (2010) bekijkt de Raad Hoger Onderwijs de link tussen armoede en hoger onderwijs. In deze visietekst stelt hij vast dat mensen in armoede nog onvoldoende de weg naar het hoger onderwijs vinden, terwijl een diploma hoger onderwijs net kan bijdragen tot een verbetering van hun levenskwaliteit. De raad gaat daarom na welke belemmeringen mensen in armoede ondervinden om de stap naar het hoger onderwijs te zetten, hoe het Vlaamse hoger onderwijs hen kan stimuleren om dit toch te doen, welke vormen van begeleiding zij nodig hebben om hun doorstroom in het hoger onderwijs te garanderen en hoe men hun uitstroom naar de arbeidsmarkt kan vergemakkelijken.

Voor de raad heeft deze visietekst ook een sensibiliserende functie. Hij stelt vast dat de armoedeproblematiek in het hoger onderwijs onvoldoende gekend is. De raad wil met deze visietekst deze problematiek onder de aandacht brengen en een aantal suggesties doen om mensen in armoede meer en beter bij het hoger onderwijs te betrekken. Veelal gaat het om een mentaliteitswijziging, om het beter leren kennen van de problemen van mensen in armoede en meer open te staan voor deze problematiek.

Deze visietekst werd voorbereid door de commissie Diversiteit Hoger Onderwijs, die hiervoor een denkgroep Armoede en hoger onderwijs oprichtte. Beide gremia worden voorgezeten door Peter De Keyser. De raad besprak deze visietekst op 14 december 2010 en keurde het eenparig goed in aanwezigheid van 17 stemgerechtigde leden.

2 Vooraf

De Raad Hoger Onderwijs stelt vast dat armoede voorkomt bij alle kansengroepen. De raad pleit al geruime tijd voor een grotere democratisering van het hoger onderwijs. Deze visietekst past in deze optiek. Uiteraard bestaan er verschillen tussen de diverse kansengroepen. Mensen in armoede uit verschillende kansengroepen hebben vaak nog andere, diverse problemen die de armoedeproblematiek kunnen versterken. Bepaalde knelpunten en oplossingen die in deze visietekst aangehaald worden, spelen in sommige kansengroepen een sterkere rol dan in andere. Dit geldt ook voor elk individu. Niet alle problemen en oplossingen opgelijst in deze visietekst zijn van toepassing op alle mensen in armoede. Voor sommige mensen zal een bepaalde factor sterker doorwegen dan een andere. Globaal gezien kunnen echter alle kansengroepen die vertegenwoordigd zijn in de Vlor-commissie Diversiteit Hoger Onderwijs zich in deze visietekst herkennen. Deze visietekst is gebaseerd op de specifieke problemen, getuigenissen en ervaringen die zij inbrachten in de denkgroep rond armoede en hoger onderwijs.

In het hogeronderwijsveld gebeurt al heel wat rond diversiteit en sommige initiatieven spelen ook in op de specifieke problematiek van deze visietekst. Veelal zijn deze initiatieven echter niet structureel ingebed in de werking van de instelling hoger onderwijs omdat zij afhankelijk zijn van een projectmatige financiering (bijvoorbeeld via het Aanmoedigingsfonds). De Raad Hoger Onderwijs pleit al veel langer voor een structurele financiering voor diversiteit, ingebed in de

basisfinanciering. De raad merkt op dat op dit moment de financiële ruimte van de instellingen hoger onderwijs bijzonder beperkt is. Hij vreest dat initiatieven rond diversiteit en begeleiding hierdoor zullen sneuvelen. Hij vraagt de overheid hiervoor aandacht te hebben en besparingen weldoordacht door te voeren. Zolang geen structurele financiering voor diversiteit voorzien wordt, moeten de middelen van het Aanmoedigingsfonds behouden blijven.

3 Aanleiding voor deze visietekst

3.1 Europees jaar van de armoede¹

De Europese Unie is een van de rijkste gebieden ter wereld, maar toch heeft 16% (78 miljoen) van de Europeanen te weinig middelen om in zijn basisbehoeften kunnen voorzien. 2010 is daarom het Europese jaar tegen armoede en sociale uitsluiting.² De Europese Unie neemt zich voor om gedurende dit jaar te werken aan de volgende punten:

- stimuleren van politieke betrokkenheid op elk gebied van de samenleving om armoede en sociale uitsluiting te bestrijden, van Europees tot lokaal niveau, zowel openbaar als privé;
- de Europese burgers inspireren om samen de strijd aan te gaan tegen armoede en sociale uitsluiting;
- aandacht besteden aan de zorgen en behoeften van mensen die worden geconfronteerd met armoede en sociale uitsluiting;
- betrokken zijn bij de samenleving en niet-gouvernementele organisaties die armoede en sociale uitsluiting bestrijden;
- stereotypen en stigmatisatie van armoede en sociale uitsluiting tegengaan;
- promoten van een samenleving die een goede levensstandaard ontwikkelt en onderhoudt en zorgt voor sociaal welzijn en gelijke kansen voor iedereen;
- solidariteit tussen verschillende generaties aanmoedigen en instaan voor duurzame ontwikkeling.

In de EU-strategie 2020³ werd ook een doelstelling armoedebestrijding opgenomen. Concreet betekent dit dat de 27 lidstaten van de Europese Unie zich akkoord verklaren om de volgende 10 jaar de armoede met 25% te laten dalen.

Het Europese jaar van de Armoede sluit aan bij de Milleniumverklaring⁴ van de Verenigde Naties. Bij de start van het nieuwe millennium, in september 2000, bekrachtigden de 189 toenmalige lidstaten op de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in New York unaniem de Milleniumverklaring. Deze verklaring bevat afspraken om met alle lidstaten tegen 2015 de belangrijkste wereldproblemen aan te pakken. Er zijn acht concrete en meetbare doelstellingen vastgelegd: de Milleniumdoelstellingen (*United Nations Millennium Development Goals*). Zij hebben betrekking op armoede, ziektes, ongelijkheid en milieuproblemen. De thema's van deze Milleniumdoelstellingen waren niet nieuw. Wel nieuw was dat voor het eerst internationale afspraken gemaakt werden met concrete, meetbare doelen.

¹ *Besluit nr. 1098/2008/EG van het Europees Parlement en de Raad van Europa van 22 oktober 2008 inzake het Europees Jaar van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting (2010).*

² *The Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2008.* Europese Commissie. 7274/08

³ De EU2020 strategie is de opvolger van de Lissabonstrategie.

⁴ *United Nations Millennium Declaration.* Resolution adopted by the General Assembly. 55/2

De Raad Hoger Onderwijs onderschrijft deze doelstellingen en wil via deze visietekst een bijdrage leveren aan het debat vanuit het specifieke perspectief van participatie aan het hoger onderwijs.

3.2 Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014⁵

Het regeerakkoord 'Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden' stelt dat armoedebestrijding een topprioriteit is van de Vlaamse Regering. Het permanent armoedeoverleg, met vertegenwoordigers van elk betrokken beleidsdomein, het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, De Link en het Steunpunt armoedebestrijding, werkte een nieuw Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014 uit dat op 9 juli 2010 door de Vlaamse Regering werd goedgekeurd. Hiervoor werd vertrokken van de vaststellingen van het ViA-atelier van 27 april 2009 en van de meetbare doelstellingen die met de sociale partners en het verenigingsleven in het Pact 2020 naar voren werden geschoven.

Volgens de uitgangspunten en de missie van dit actieplan moet Vlaanderen alle aspecten van armoede en sociale uitsluiting aanpakken en een ambitieus beleid voeren dat gericht is op het voorkomen en bestrijden van armoede en sociale uitsluiting, op een participatieve en inclusieve manier. Het plan schuift 194 doelstellingen naar voor en somt de acties op waarmee de Vlaamse Regering de armoede wil bestrijden. Ingrid Lieten, Vlaams minister van Armoedebestrijding, vroeg haar collega-ministers reeds bij het begin van de legislatuur om een luik rond armoede in elke beleidsnota op te nemen. Vandaag vraagt ze haar collega-ministers tegen eind 2010 deze 194 doelstellingen te concretiseren aan de hand van actiefiches waarin het doel, de timing en het budget nader beschreven staan. In het voorjaar van 2011 komt er een voortgangsrapport.

In het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014, komt ook het hoger onderwijs aan bod (6.4): *De deelname van jongeren uit kansengroepen wordt verder gestimuleerd, zodat elke jongere de opleiding kan volgen die het best aansluit bij zijn talenten.* Hierbij worden volgende actiepunten geformuleerd:

- De mogelijkheden van HBO5 worden versterkt;
- De middelen van het Aanmoedigingsfonds worden verder ingezet;
- De sociale voorzieningen worden hervormd;
- De mobiliteit van studenten wordt bevorderd.

De Raad Hoger Onderwijs vindt deze actiepunten belangrijk, maar stelt vast dat deze ontwikkelingen al aan de gang zijn. Hij ziet nog bijkomende kansen en uitdagingen voor het hoger onderwijs en vraagt dat de overheid zich hiervan bewust is. De raad komt hierop verder in deze visietekst terug.

3.3 Groeiende nood aan hoger opgeleiden versus constant verlies aan talent

Door de toenemende complexiteit en globalisering van onze maatschappij en de evolutie naar een ware kenniseconomie, zullen we in de toekomst (1) steeds meer hoger opgeleiden nodig hebben, met (2) de geschikte competenties om adequaat op deze uitdagingen te kunnen

⁵ Vlaanderen in Actie, Permanent Armoede Overleg & Vlaamse Overheid. *Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014.*

inspelen. Door de vergrijzing en ontgroening van de maatschappij⁶ voorspelt men in verschillende tewerkstellingssectoren echter een nakende kloof tussen het aanbod aan en de vraag naar hogeropgeleiden. De beschikbaarheid van hooggekwalficeerd talent is daarom een belangrijk element van de Lissabonagenda en de huidige EU-2020-strategie.

Het is de taak van het hoger onderwijs om voldoende mensen op een hoog niveau te vormen zodat uitbouwen en onderhouden van de kennismaatschappij gegarandeerd wordt. Het jaarlijkse OESO-rapport *Education at a glance, OECD Indicators (2010)* geeft aan dat er steeds meer landen met meer hoger opgeleiden zijn dan België. Hoewel het aantal hoogopgeleide Belgen stijgt, wordt ons land ingehaald door sterkere groeiers. Landen als Japan en Rusland staan nu aan de top. Daar heeft meer dan de helft van de 25- tot 34-jarigen een hoger diploma, in België is dat 42 procent.

De Raad Hoger Onderwijs stelt vast dat ondanks de steeds stijgende nood aan hoger opgeleiden, er in onze maatschappij van vandaag nog steeds talent verloren gaat. Dit talent vindt de weg naar het hoger onderwijs niet of valt vroegtijdig uit. Het hoger onderwijs van vandaag reflecteert nog steeds onvoldoende de huidige maatschappij. Bepaalde bevolkingsgroepen zijn er immers nog steeds ondervertegenwoordigd.⁷ Eén van de oorzaken hiervan is armoede.

3.4 Het hoger onderwijs als katalysator

In *Education at a Glance 2007* (p. 282) stelt de OESO dat

High tertiary entry and participation rates help to ensure the development and maintenance of a highly educated population and labour force. Tertiary education programmes are generally associated with better employment and higher earnings. Rates of entry into tertiary education are a partial indication of the degree to which a population is acquiring high-level skills and knowledge valued by the labour market in today's knowledge society.

Het hoger onderwijs kan dus een verschil maken. Het is een goede opstap om uit armoede te geraken. Het kan bijdragen aan het verbeteren van de levensomstandigheden van diegene die het diploma behaalt. Een recente studie geeft aan dat het individu duidelijk profiteert van hoger onderwijs in termen van een hoger inkomen en een lager werkloosheidsrisico.⁸ Naarmate men hoger op de diplomaladder klimt, stijgen ook de opbrengsten voor het individu. Een jaar hoger onderwijs doet het bruto-uurloon (al naargelang de hogeronderwijsvorm) stijgen met 8 tot 14%. Bovendien werd vastgesteld dat een diploma hoger onderwijs niet enkel leidt tot een initieel

⁶ Ontgroening is het afnemen van het aandeel jongeren in de bevolking als gevolg van een afname van het geboortecijfer. Vergrijzing betekent dat het aandeel van ouderen in de bevolking stijgt. In 2003 hadden 65-plussers een aandeel van 17.6% in de bevolking van Vlaanderen. Naar verwachting zal nog vóór 2030 de kaap van 25% bereikt worden. De voorspelde leeftijds piramide voor 2020 vertoont een zware top en een smalle basis: er is dus zowel vergrijzing als ontgroening (Pelfrene Edwin. 2005. *Ontgroening en vergrijzing in Vlaanderen 1990-2050*. Studiedienst van de Vlaamse Regering. Stativaria nr. 36). Er zullen heel wat jongeren nodig zijn om de ouderen te ondersteunen en in hun functies te vervangen.

⁷ *Studentenmonitor 2009* vroeg aan de deelnemende studenten in welke sociale klasse zij hun ouders plaatsen. Van alle studenten hoger onderwijs zegt 4% dat hun ouders tot de lage sociale klasse behoren en 31% plaatst hun ouders in de hoge sociale klasse. Het merendeel van de studenten plaatst hun ouders in de middenklasse. *Studentenmonitor 2009. Socio-economische kenmerken van studenten in het hoger onderwijs*. 2009. Departement Onderwijs en Vorming.

⁸ Groenez, S., Heylen, V. & I. Nicaise. 2010. *Een verkennend onderzoek naar de opbrengstvoet van investeringen in het hoger onderwijs*. Leuven: HIVA.

arbeidsmarktvoordeel onder de vorm van een hoger startloon, maar dat dit voordeel ook doorheen de arbeidsloopbaan speelt. En er zijn ook niet-monetaire voordelen. Gediplomeerden uit het hoger onderwijs krijgen tijdens de professionele loopbaan meer kansen om deel te nemen aan trainingen, opleidingen en vormingen (zowel functiegerelateerde als algemeen vormende). Zij hebben een betere en gezondere levensstijl (en doen dus minder een beroep op gezondheidszorgen), hebben een hogere cultuurparticipatie en nemen meer deel aan het verenigingsleven. Onderwijs bevordert ook de sociale participatie en draagt bij tot opwaartse sociale mobiliteit.

Allen die er intrinsiek de capaciteiten voor hebben, moeten toegang krijgen tot hoger onderwijs (en levenslang leren). Zij moeten zich via het hoger onderwijs kunnen voorbereiden op volwaardige tewerkstelling en kunnen werken aan hun persoonlijke ontwikkeling. Voor onderwijs stelt de EU-2020-strategie voorop om het percentage vroegtijdige schoolverlaters van 15% naar 10% te brengen en het percentage 30- tot 34-jarigen dat tertiair onderwijs behaald heeft, te verhogen van 31% tot minstens 40%. Het is daarom belangrijk dat ook in Vlaanderen nagedacht wordt over hoe mensen in armoede beter de weg naar het hoger onderwijs kunnen vinden en succesvoller hun studieloopbaan kunnen verderzetten.

4 Doelstelling van deze visietekst

Deze visietekst wil nagaan

- welke belemmeringen mensen in armoede ondervinden om de stap naar het hoger onderwijs te zetten en hoe zij gestimuleerd kunnen worden om dit toch te doen;
- welke vormen van begeleiding zij nodig hebben om hun doorstroom in het hoger onderwijs te garanderen;
- hoe hun uitstroom naar de arbeidsmarkt kan worden vergemakkelijkt.

De raad benadrukt dat het hierbij gaat om volwaardige participatie in het hoger onderwijs, met inbegrip van alle opleidingsonderdelen, stage, internationale uitwisseling en het studentenleven. Net zoals alle andere studenten hebben studenten in armoede het recht om een vrije keuze van instelling te maken, op basis van criteria zoals wetenschappelijke faam en afstand tot de woonplaats. Inclusief hoger onderwijs biedt volgens de Raad Hoger Onderwijs nog steeds de beste garantie om deze maximale participatie te realiseren.

De raad beschouwt de kansengroep van mensen in armoede niet als specifiek, maar herkenbaar in alle kansengroepen die hij normaliter onderscheidt.⁹

De raad wil met deze visietekst het hogeronderwijsveld ook sensibiliseren. Hij stelt vast dat deze problematiek nog onvoldoende gekend is. Het hoger onderwijs is doordrongen van een middenklassecultuur en houdt er ook eigen tradities en geplogenheden op na. De praktijk en de getuigenissen leren dat mensen in armoede het hoger onderwijs vanuit een andere achtergrond benaderen. Het is belangrijk in te zien waarom ze dit doen. Zaken die evident lijken, zijn dat voor

⁹ Studenten met een functiebeperking, allochtone studenten, nieuwkomers, werkstudenten, beursstudenten, studenten uit een kortgeschoold milieu, studenten met een niet-traditionele vooropleiding, herintreders, studenten met gezinslast. Vlaamse Onderwijsraad - Raad Hoger Onderwijs. *Advies over de registratie van kansengroepen*. 15 april 2008.

hen niet altijd. De raad pleit voor een grotere openheid, een basishouding die ook mensen in armoede welkom doet voelen.

5 Wat is armoede?

5.1 Gehanteerde definitie

Het Vlaams Actieplan Armoede 2010-2014 hanteert volgende definitie van armoede:

Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt mensen in armoede van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Tussen het leven van mensen in armoede en mensen zonder armoede-ervaring bestaat er dus een moeilijk overbrugbare kloof, die zich manifesteert op verschillende vlakken: structurele participatie, vaardigheden, kennis, gevoel en krachten van de mensen.¹⁰

De raad staat achter deze definitie. Armoede wordt gekenmerkt door onvoldoende inkomsten. In werkelijkheid betekent armoede immers meer dan louter geldgebrek en heeft armoede betrekking op alle aspecten van het leven. Door de kwetsbaarheid van mensen in armoede liggen grondrechten en basisbehoeften zoals gezondheidszorg, werk, onderwijs en huisvesting dikwijls buiten hun bereik.¹¹ De ene vorm kan een andere vorm van uitsluiting in de hand werken of versterken. Ze staan niet los van elkaar.

5.2 De druk van de huidige samenleving¹²

Het uit Amerika en Engeland overgewaaide neoliberalisme van Reagan en Thatcher kreeg in de jaren '80 in Europa voet aan de grond. Dit pleitte ervoor dat burgers zelf verantwoordelijk moesten worden voor hun welvaart. Materiële welvaart werd, meer dan het welzijn van mensen, de norm voor succes. Terwijl de welvaart voor de meerderheid aanzienlijk steeg, kregen de achterblijvers het steeds moeilijker. Iedereen moest zich geschikt maken voor de prestatiegerichte maatschappij. Als dit niet lukte, raakt men snel achterop. Het gevolg is geweest dat een steeds grotere groep niet zelfstandig in eigen levensonderhoud kon voorzien: zij werden 'onrendabel'. In economische termen: 'onrendabelen' kosten meer dan ze opbrengen.

Armoede-in-zicht¹³ wijst op de verantwoordelijkheid van de samenleving die deze armoede voor een stuk in stand houdt: *Illustraties zijn de dominantie van het economisch produceren bij de positiebepaling van de bevolking en de sociale ongelijkheden die daarvan het gevolg zijn, ongelijkheden inzake de verdeling van inkomen, status en macht*¹⁴. *De manier waarop onze samenleving is ingericht maakt dus dat sommige mensen uit de boot vallen. Bovendien zijn onze*

¹⁰ Vranken, J., Geldof, D., Van Menxel, G. & J. Van Ouytsel, (red.). 2001. *Armoede en sociale uitsluiting*. Jaarboek 2001, Acco: Leuven/Leusden.

¹¹ *De interfederale armoedebarmeter*. 2010. De interfederale armoedebarmeter is een federaal instrument om jaarlijks te meten hoe de armoede in ons land evolueert. Hierin is ook onderwijs een indicator.

¹² Gebaseerd op de achtergrondinformatie bij de VARA-film. *De onrendabelen*. 20 november 2009.

¹³ Armoede-in-zicht. Armoede In-zicht is een gezamenlijk project van het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen en Welzijnszorg vzw.

¹⁴ Vranken J. & D. Geldof. 1991. *Armoede en sociale uitsluiting*. Acco: Leuven.

maatschappelijke structuren vooral geënt op hen die al over de juiste vaardigheden, middelen en mogelijkheden beschikken.

Onze maatschappij is een consumptiemaatschappij. Alles is te koop. Als men vandaag niet kan betalen, dan morgen. De maatschappij dwingt het individu tot het maken van keuzes. Niet iedereen kan dit. Dit geeft meer dan eens aanleiding tot een schuldenberg die niet te overzien is.

Ondanks de groei van de welvaart in België kwamen steeds meer mensen onder de armoedegrens terecht.¹⁵ Het aantal personen met een gestandaardiseerd huishoudinkomen lager dan 60% van het nationaal mediaan gestandaardiseerd huishoudinkomen, bedraagt vandaag 15,2%. Dit betekent dat in ons land 1 op de 7 burgers onder de armoedegrens leeft.¹⁶ Er zijn opvallende regionale verschillen merkbaar. In Vlaanderen bedraagt het armoederisico 10% tegenover 19,5% in Wallonië en 26% in Brussel.¹⁷

20% van de bevolking heeft ooit in zijn leven armoede-ervaring gekend.¹⁸ Verschillende bronnen geven een stijging van de armoede aan.¹⁹ De voorbije decennia zijn dan ook verschillende nieuwe sociale risico's ontstaan, zoals de combinatie van arbeid en gezin, eenoudergezinnen (vaak vrouwen), alleenstaande ouderen, mensen met een functiebeperking, mozaïekgezinnen, de laaggeschooldheid.

5.3 Armoede is multidimensioneel²⁰

Armoede is de belangrijkste oorzaak van achterstand. Dit gaat gepaard met talloze maatschappelijke problemen, zoals schooluitval, slechte gezondheid, opvoedingsproblemen, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, verslaving, overlast en criminaliteit. Werkloosheid, slechte huisvesting, relatiebreuken, een lage scholingsgraad, een laag inkomen en een grote schuldenlast, een gezinsleven onder grote druk, sociaal isolement en afhankelijkheid van sociale voorzieningen komen meestal samen voor en versterken elkaar in een ingewikkeld armoedekluwen.

Bovendien bestaat ook zoiets als 'de binnenkant van armoede'. Armoede heeft immers ook een grote mentale dimensie. Jarenlange, generatieoverstijgende armoede heeft een invloed op het persoonlijk functioneren van mensen. Zij zitten herhaaldelijk vast in een negatieve spiraal. Leven in armoede gaat meer dan eens gepaard met het gevoel van gemis. Verlangens en dromen kunnen niet of slechts beperkt gerealiseerd worden. Mensen in armoede gaan gebukt onder schaamte, leven met onzekerheid en minderwaardigheidsgevoelens. Zij leven onder een

¹⁵ Vanderleyden, L., Callens, M. & J. Noppe. 2009. *De Sociale staat van Vlaanderen 2009*. Studiedienst van de Vlaamse Regering.

¹⁶ De armoederisicogrens wordt bepaald als 60% van het mediaan gestandaardiseerd beschikbaar huishoudinkomen van de Belgische bevolking. Voor de concrete berekening, zie de interfederale armoedebareometer. Voor 2006 (inkomen 2005) bedroeg de armoederisicogrens voor een alleenstaande 860 euro.

¹⁷ Cijfers van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting en het *Nationaal Actieplan Sociale insluiting 2008-2010* (Dienst Armoedebelief van de POD Maatschappelijke Integratie)..

¹⁸ Laevers, F., Vanhoutte, T. & C. Cerycke. 2003. *Omgaan met kansarmoede in de basisschool. Pijnpunten – beleving – aanpak*. Leuven: Centrum voor ervaringsgericht onderwijs (p.10). Er wordt niet gespecificeerd of dit om Vlaamse of Belgische cijfers gaat.

¹⁹ *De interfederale Armoedebareometer*. 2010.

²⁰ Armoede-in-zicht, een gezamenlijk project van het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen en Welzijnszorg vzw.

permanente stress: ze gaan gebukt onder de voortdurende zorgen en de onzekerheden van het dagdagelijks overleven. Langdurig leven in armoede en het veelvuldig ondergaan van uitsluitingprocessen, creëert kwetsuren die slechts heel langzaam helen. Het zorgt ervoor dat mensen de greep verliezen op het eigen leven, angstig en wantrouwig worden en de verbintenis met zichzelf, de omgeving, de maatschappij en de toekomst verliezen. Studeren onder deze omstandigheden is bijzonder moeilijk.

Mensen in armoede beschikken over een heel beperkt sociaal weefsel. Sociale uitsluiting en het zichzelf afsluiten gaan immers hand in hand. Sommige armen plooiën terug op zichzelf en sluiten zich verder af van het publieke leven. Anderen plooiën zich terug op hun familie of de wat ruimere kring van lotgenoten, waar ze steeds hetzelfde discours horen over hun gebrek aan kansen in de samenleving. Dat beperkte netwerk vergroot het wantrouwen ten aanzien van de samenleving en werkt verzuring in de hand.

Bepaalde instituties –hoe belangrijk ook– zoals gemeenschappen, verenigingen en ook buurtwerkingen houden uitsluiting soms in stand door hun ontoegankelijkheid en bureaucratisch functioneren. Algemene voorzieningen, ook onderwijs, zijn het meest afgestemd op mensen met een middenklassecultuur. Ook het Matteüseffect speelt een grote rol. Middenklassers plukken de meeste vruchten van sociale voordelen en diensten, zelfs wanneer deze expliciet bedoeld zijn om sociaal zwakkeren en armen te helpen. Dit gaat ten koste van zwakkeren en armen omdat middelen die voor hen voorzien werden, in de feiten naar middenklassers gaan. Zo zijn de overheidsmiddelen bestemd voor nieuwe sociale risico's zoals laaggeschooldheid en de combinatie van werk en gezin fors gestegen (bijvoorbeeld de kinderopvang, de loopbaanonderbreking, het tijdskrediet, de zorgverzekering, de dienstencheques). Het geld voor deze nieuwe sociale risico's vloeit echter meer naar hogergeschoolde tweeverdieners in de hogere inkomensgroepen.²¹

Door zijn multidimensionaliteit is armoede niet altijd zichtbaar. Dit maakt de doelgroep moeilijk bereikbaar voor het hoger onderwijs. Overheid en instellingen hebben echter een grote verantwoordelijkheid in het aanspreken van deze doelgroep. Een aantal factoren kunnen dit faciliteren. Zij komen hieronder aan bod als kritische succesfactoren.

6 Kritische succesfactoren die de participatie van mensen in armoede aan het hoger onderwijs kunnen verbeteren

Bepaalde factoren kunnen het verschil maken voor de participatie van mensen in armoede aan het hoger onderwijs. In het vervullen van deze kritische succesfactoren hebben overheid, instellingen en medestudenten een verantwoordelijkheid.

6.1 Instroom

De interfederale armoedebarmometer van 2009 geeft aan dat 13.8% van de jongeren tussen 18 en 24 jaar geen onderwijs volgt en ten hoogste een diploma lager middelbaar onderwijs heeft (berekend op alle jongeren tussen 18 en 24 jaar).²² De grote meerderheid van de potentiële studenten uit de doelgroep mensen in armoede stroomt niet door naar het hoger onderwijs. Het is belangrijk dat dit probleem van in het basisonderwijs en doorheen het secundair onderwijs aangepakt wordt. De schooloriëntering bij de overstap van het lager naar het secundair en van de

²¹ Cantillon. B. *Waarom de armoede niet gedaald is*. In: *De Standaard*, 16 mei 2009.

²² De interfederale armoedebarmometer 2009.

eerste naar de tweede graad, wordt net als de schoolachterstand sterk bepaald door de sociale achtergrond van de leerlingen.²³ Niettegenstaande alle inspanningen, stelt men vast dat in het Vlaamse onderwijs, sociale ongelijkheid nog steeds aanwezig is. Idès Nicaise verwoordt het als volgt, naar aanleiding van de publicatie van het boek *De school van de ongelijkheid*²⁴: *Je onderwijsuitkomsten worden in grote mate bepaald door je sociale afkomst. Kinderen van arbeiders doen het steevast minder goed dan kinderen van hogeschoolden en ook kinderen met een andere etnische afkomst doen het veel slechter dan kinderen met een Vlaamse achtergrond. Ons onderwijs reproduceert de ongelijkheden in de maatschappij, terwijl we van onderwijs net verwachten dat het de kansen en competenties moet bieden om op te klimmen op de sociale ladder.*²⁵

Dit verhelpen moet voor de overheid een eerste prioriteit zijn en deel uitmaken van de huidige besprekingen over de hervorming van het secundair onderwijs. Secundair en hoger onderwijs hebben een gedeelde verantwoordelijkheid in het stimuleren van mensen in armoede om aan het hoger onderwijs te beginnen.

Mensen in generatiearmoede²⁶ zien dikwijls onvoldoende het belang van het hoger onderwijs in. Wanneer jongeren in armoede het diploma secundair onderwijs behalen, is dit voor het gezin dikwijls al een grote overwinning. Zij hebben hier jarenlang (financiële) inspanningen voor geleverd. Door het diploma secundair onderwijs te behalen, presteren deze jongeren meer dan eens al veel beter dan hun ouders. De mentale en financiële druk om naar de arbeidsmarkt over te stappen, is daarom vaak groot. Het is wel zo dat in sommige kansengroepen men langzaam een mentaliteitswijziging waarneemt.

Meer dan eens is men zich ook niet bewust van de mogelijkheden van verder studeren. Een goede informatieverstrekking hierover is dan ook cruciaal. Het is belangrijk dat mensen in armoede een weloverwogen keuze kunnen maken tussen instappen in het hoger onderwijs of zich op de arbeidsmarkt bewegen. Eenmaal de keuze voor het hoger onderwijs gemaakt is, is ook een goede studiekeuze essentieel.

De lerarenopleiding speelt een cruciale rol in het onderwijsgebeuren. Het is belangrijk dat deze opleiding aandacht besteedt aan deze problematiek en studenten diversiteitscompetenties meegeeft. Hierin moeten ook competenties aan bod komen die specifiek gericht zijn op de armoedeproblematiek. Leerkrachten in spe moeten hiermee effectief kennismaken en ernaar leren handelen. Op die manier kunnen afgestudeerden uit de lerarenopleiding, als leerkrachten in het basis- en secundair onderwijs, leerlingen aanzetten om voor het hoger onderwijs te kiezen. Bovendien zal een meer diverse instroom in de lerarenopleiding leiden tot een meer diverse leerkrachtenpopulatie. Deze leerkrachten kunnen fungeren als rolmodellen en zo ook leerlingen aanzetten om door te stromen naar het hoger onderwijs.

²³ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, actief in de schoot van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, *Verslag armoedebestrijding 2008-2009. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie.*

²⁴ Hirtt, N., Nicaise, I. & D. De Zutter. 2007. *De school van de ongelijkheid*. Antwerpen: EPO.

²⁵ DWARS. 22 mei 2008. Ons onderwijs reproduceert de sociale ongelijkheid. Interview met Idès Nicaise.

²⁶ Generatiearmoede is een vorm van armoede die als het ware wordt doorgegeven van ouders op kinderen. Het zijn die mensen die doorheen de geschiedenis geen aansluiting krijgen met de welvaartsmaatschappij en er niet in slagen te ontsnappen aan de uitsluiting. Ze zitten als het ware in een kringloop en raken er niet uit (Definitie gehanteerd door het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen).

6.1.1 Voldoende interactie van de instelling hoger onderwijs met de ruime omgeving

Hogeronderwijsinstellingen zijn ingebed in een bepaalde omgeving. Zij hebben naast het leveren van onderwijs en onderzoek ook een opdracht inzake maatschappelijke dienstverlening. Het is hierbij de bedoeling dat zij bijdragen tot de economische, sociale en culturele ontwikkeling van hun (ruime) regio's. Het is daarom belangrijk dat zij zoveel als mogelijk met deze (ruime) omgeving in interactie treden. Dit is een element dat ook in de kwaliteitszorg van instellingen een plaats krijgt. Een OESO-onderzoek van 2004-2007 geeft aan dat hogeronderwijsinstellingen hier werk van maken, maar dat er nog veel ruimte is voor verbetering.²⁷

Door met de omgeving te interageren, kunnen hogeronderwijsinstellingen ook contacten met mensen in armoede uitbouwen en de doelgroep beter leren kennen. Een dergelijke werking – zonder een vooropgesteld wervend karakter – maakt het mogelijk om beter in te spelen op de noden van de doelgroep en het beeld dat men van de doelgroep heeft, bij te stellen. Deze nieuw verworven kennis zal ook een veranderingsproces binnen de instelling op gang brengen en de instellingscultuur geleidelijk aan wijzigen.

6.1.2 Adequate informatieverstrekking

Goed informeren is belangrijk voor het maken van een goede (studie)keuze. Dit is een verantwoordelijkheid van instellingen en overheid.

Welke informatie?

De informatie bedoeld voor de potentiële student, moet het maatschappelijk belang van hoger onderwijs kaderen. Een diploma hoger onderwijs kan een verschil maken in het leven. Jongeren in armoede en hun ouders zijn zich hiervan niet altijd bewust.

De ter beschikking gestelde informatie moet ook het aanbod hoger onderwijs verduidelijken. Zij moet neutraal en kwaliteitsvol zijn en moet gaan over de inhoud, de doelstellingen en de startcompetenties van de opleidingen, flexibele leerwegen, beroepsperspectieven, toekomstperspectieven, studentenvoorzieningen, kosten verbonden aan de opleiding, het profiel van de opleiding.²⁸ Deze informatie moet ook alle sociale voorzieningen expliciet kenbaar maken en verduidelijken (studiefinanciering, regelingen kinderbijslag etc.).

Belangrijk is eveneens dat deze informatie ingaat op het functioneren van het Vlaamse hoger onderwijs en op zijn specifieke cultuur. Het systeem van het leerkrediet bijvoorbeeld is nieuw en voor vele studenten complex, maar ook de mogelijkheden (en de gevolgen) van flexibilisering zijn niet bij iedereen bekend. Omwille van de recente veranderingen in het hoger onderwijs, is deze informatie *in se* voor alle studenten interessant en niet enkel voor doelgroepstudenten.

Toegankelijke informatie

Deze informatie moet bovendien toegankelijk zijn: makkelijk te vinden, aantrekkelijk geschreven en indien nodig aangepast aan en herkenbaar voor de doelgroep. Informatie wordt daarom best altijd eerst afgetoetst bij de beoogde doelgroep.

²⁷ Zie ook Vlhora – Flamenco. 2010. *De derde opdracht: een onderzoek naar de maatschappelijke bijdrage van het Vlaamse hoger onderwijs*.

²⁸ Vlaamse Onderwijsraad- Algemene Raad. 28 januari 2010. *Advies over de studiekeuze naar het hoger onderwijs*.

Hoe de doelgroep bereiken?

Ook over de te gebruiken informatiekkanalen moet grondig nagedacht worden. De doelgroep die centraal staat in deze visietekst is immers moeilijk te bereiken. Men bekijkt best welke media de doelgroep het best bereiken. Ook een persoonlijk contact kan overwogen worden, maar men moet daarbij voor ogen houden dat dergelijke informatiemomenten voor de doelgroep ook praktische en principiële drempels inhouden: welke kledij dragen, hoe verloopt een informatiesessie, hoe vragen stellen, waar gaat de sessie door etc. Dit vraagt om een zekere coaching. Instellingen kunnen hierin een rol spelen, maar ook ouders, alumni, rolmodellen, intermediaren, vertrouwenspersonen en zelforganisaties worden hier best bij betrokken.

Acties die specifiek gericht zijn op het bereiken van doelgroepstudenten, zijn waardevol, maar mogen niet stigmatiserend werken. Zij moeten drempelverlagend zijn en aangepast zijn aan de doelgroep. Hierover overleggen instellingen best met vertegenwoordigers van de doelgroep, alumni of rolmodellen. Deze gerichte acties moeten op termijn leiden tot integratie in het bestaande kader en zo overbodig worden.

6.1.3 De problematiek van de vooropleiding neutraliseren

Een niet-traditionele vooropleiding

Een goede vooropleiding is essentieel voor de studiekeuze, maar ook voor de slaagkansen in het hoger onderwijs. Studenten met een niet-traditionele vooropleiding zijn onvoldoende voorbereid op de gekozen studierichting en/of studieniveau in het hoger onderwijs. Zij hebben het daarom dikwijls moeilijk in het hoger onderwijs.

Opleidingen bepalen zelf welke vooropleidingen best aansluiten of voorbereiden. Dit kan immers van opleiding tot opleiding verschillen. TSO-afgestudeerden zijn niet *de facto* onvoldoende voorbereid op het hoger onderwijs. Dit hangt in grote mate af van de mate waarin hun opleiding aansluit bij de opleiding hoger onderwijs. Het is daarom belangrijk dat potentiële studenten goed geïnformeerd zijn over de vereiste begincompetenties van het hoger onderwijs en de gekozen studierichting. Het hoger onderwijs moet dus ook duidelijk maken aan de potentiële student welke deze begincompetenties precies zijn.²⁹

De praktijk leert dat BSO-afgestudeerden wel dikwijls onvoldoende voorbereid zijn op het hoger onderwijs. Dit wordt ook een belangrijk aandachtspunt in de aangekondigde hervorming van het secundair onderwijs.³⁰ De overheid denkt in dit verband momenteel aan het invoeren van schakeljaren om een eventueel aansluitingsprobleem op te vangen. Het is belangrijk potentiële studenten goed te informeren over deze aansluitingsproblematiek en over de noodzakelijke ondersteuning. Daarnaast is het ook zo dat BSO-afgestudeerden zich niet altijd bewust zijn van het feit dat het BSO ook toegang geeft tot het hoger onderwijs.

²⁹ Zie bijvoorbeeld het hoofdstuk 'Generieke begincompetenties in het hoger onderwijs' in OOF-project 2009/25 : *Studiekeuzebegeleiding van instromers in het hoger onderwijs: (zelf)toetsingsinstrument voor toetsing van instapcompetenties en draaiboek met scenario's voor een oriëntatiegesprek*. Aanvullend: *Verslag van de vergadering van de VLHORA werkgroep onderwijsbeleid – sub-werkgroep begincompetenties*. 7 juli 2010, ter beschikking gesteld door Vlhora.

³⁰ Smet, Pascal,(2010). *Mensen doen schitteren. Oriëntatienota voor de hervorming van het secundair onderwijs*.

Hoger beroepsonderwijs

Het HBO5 kan in de toekomst een belangrijke opstap worden voor de BaMa. De drempel voor het HBO5 is immers lager dan die voor de BaMa. Het HBO5 biedt in die zin nieuwe kansen. Het is hierbij belangrijk dat in het HBO5 de combinatie van werken en studeren maximaal gefaciliteerd wordt zodat ook herintreders optimaal van het HBO5 gebruik kunnen maken.

Het HBO5 mag echter geen negatieve keuze zijn en niet de enige logische finaliteit voor TSO/BSO-afgestudeerden worden. Er moet daarom blijvend aandacht besteed worden aan de overgang tussen het HBO5 en de (professionele) bachelor via bijvoorbeeld aanvullingstrajecten.

Erkenning van buitenlandse diploma's

De Raad Hoger Onderwijs pleit al langer voor de hervorming van de gelijkwaardigheidserkenning van buitenlandse diploma's. Zo is het voor vluchtelingen bepalend of hun diploma al dan niet erkend wordt. Het is belangrijk dat zij hierover snel en op een efficiënte manier duidelijkheid krijgen. In zijn advies van 13 oktober 2009 over de gelijkwaardigheidserkenning van buitenlandse diploma's gaf de raad een voorzet voor de hervorming van de procedure in de geest van de Lissabon Erkenningsconventie. In het regeerakkoord werd alvast het voornemen opgenomen om de procedure voor de gelijkwaardigheidserkenning van buitenlandse diploma's te versnellen en toegankelijker te maken.³¹

6.1.4 Kennis van het Nederlands optimaliseren

Goede kennis van het Nederlands

Een goede kennis van het Nederlands is noodzakelijk om hoger onderwijs aan te vatten. De cursussen van universitaire talencentra bieden een goede voorbereiding voor instromers uit het buitenland. Deze cursussen zijn echter vaak te duur. De raad meent dat CVO's ook goed geplaatst zijn (ondermeer door hun regionale spreiding) om dit op te nemen. CVO's en instellingen hoger onderwijs kunnen hierbij ook samenwerken. In elk geval moet samenwerking met de Huizen van het Nederlands vooropgesteld worden.

Academisch Nederlands optimaliseren

Verschillende instellingen hoger onderwijs richten ook voorbereidende cursussen academisch Nederlands in tijdens de zomervakantie. Het is belangrijk dat studenten uit de doelgroep mensen in armoede een dergelijke cursus niet als stigmatiserend ervaren. Een goede communicatie en informatie hierover zijn hierbij kritische succesfactoren, naast het inclusief voorstellen van dergelijke initiatieven. Daarnaast heeft ook het secundair onderwijs hierin een voorbereidende taak.

Het hoger onderwijs moet ook nadenken over het gebruik van dit academisch Nederlands. Niet elke opleiding hoger onderwijs vereist een voorkennis academisch Nederlands. Cursussen kunnen expliciete aandacht besteden aan bijvoorbeeld vakjargon, zodat de student deze kennis geleidelijk aan kan opbouwen. Als docenten aan studenten talige taaltaken vragen, zoals het

³¹ Vlaamse Regering, *Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwde, duurzame en warme samenleving. Regeerakkoord 9 juli 2009*, p.25.

schrijven van een verslag, dan wordt verondersteld dat studenten ook duidelijk weten hoe zij het schrijven van een verslag moeten aanpakken.³²

Hoger onderwijs in een andere taal

De Raad Hoger Onderwijs pleit al een tijd voor een beperkte versoepeling van de taalregeling hoger onderwijs. Zo kunnen Engelstalige opleidingen de drempel voor het hoger onderwijs voor vluchtelingen verlagen. Daarnaast moet uiteraard blijvend geïnvesteerd worden in de kennis van het Nederlands om hun kansen op de arbeidsmarkt te garanderen.

6.1.5 Flexibilisering optimaal benutten

Aangepaste trajecten

Dankzij de flexibilisering van het hoger onderwijs zijn heel wat aangepaste trajecten mogelijk. Studenten kunnen studies op een eigen tempo aanvatten. Ondanks een mogelijke studieduurverlenging worden de slaagkansen wel verbeterd, wat dan weer leidt tot de versteviging van het zelfbeeld en het zelfvertrouwen. Om de mogelijkheden van het flexibiliseringsdecreet optimaal te kunnen benutten, moeten studenten goed geïnformeerd worden. Het vraagt bovendien een goede begeleiding om inzicht te verwerven in de complexiteit van de keuzemogelijkheden. Studenten moeten ook goede informatie krijgen over de gevolgen van hun keuzes op bijvoorbeeld hun leerkrediet.

EVC/EVK

Het flexibiliseringsdecreet maakt het mogelijk dat de studievoortgang vereenvoudigd en/of versneld wordt door erkenning van eerder verworven kwalificaties (EVK) en eerder verworven competenties (EVC). Op basis van EVK kan een student rechtstreeks bij de instelling een vrijstelling aanvragen. EVC kan een student dan weer laten erkennen via de validerende instantie van de associatie. Dit leidt tot bewijs van bekwaamheid op basis van een bekwaamheidsonderzoek, waarmee de student in de instelling ook een vrijstelling kan aanvragen.

EVC en EVK bieden kansen voor herintreders. Uit rapport van de Raad Hoger Onderwijs over EVC in het hoger onderwijs³³ bleek eerder dat deze procedures vooral herintreders aanspreken die al een diploma bezitten. Doelgroepstudenten worden minder bereikt omwille van de hoge kostprijs (die voor de instellingen niet eens de kosten dekt) en de complexiteit van de procedure. Een goede informatieverstrekking en begeleiding zijn hierbij onontbeerlijk.

Instroom zonder diploma SO

Behalve het versnellen van de studievoortgang, spelen EVC en EVK ook nog een rol in de toelatingsvoorwaarden voor het hoger onderwijs. Het bezit van een diploma secundair onderwijs of een daarmee gelijkgesteld studiebewijs is de algemene toelatingsvoorwaarde voor de bacheloropleidingen. Het flexibiliseringsdecreet laat bepaalde afwijkingen toe indien wordt erkend dat de kandidaat door EVK en/of EVC een voldoende algemeen niveau behaalt. Ook deze mogelijkheid is weinig bekend bij de doelgroep. Daarnaast kunnen de procedure, het doorlopen

³² Bonset, H. & H. de Vries. 2009. *Talige startcompetenties in het hoger onderwijs*. Enschede

³³ Vlaamse Onderwijsraad - Raad Hoger Onderwijs. *Rapport EVC in het hoger onderwijs in Vlaanderen: stand van zaken*, 12 juni 2007

van het assessment en de hoge kostprijs een drempel zijn voor de doelgroep. Meer gerichte informatie en begeleiding zijn noodzakelijk.

6.1.6 Financiële drempels beperken

Bestaande voorzieningen bekend maken

Er bestaan in Vlaanderen heel wat sociale voorzieningen voor mensen in armoede. Het probleem hierbij is deze voorzieningen te weinig gekend zijn. Sociale voorzieningen bundelen deze informatie, maar het zetten van de stap naar de sociale dienst is voor vele potentiële studenten in armoede een drempel. Het is nochtans belangrijk dat studenten reeds voor de aanvang van de studies een goed zicht hebben op de kosten van de opleiding en op hun financiële mogelijkheden. Het is dus belangrijk dat overheid en instellingen hierover transparant en breed communiceren.

Bestaande voorzieningen verbeteren

De bestaande sociale voorzieningen zijn ook nog voor verbetering vatbaar. Zo moet de overheid:

- in het nieuwe decreet studentenvoorzieningen mogelijk maken dat de studentenvoorzieningen toegankelijk zijn voor alle studenten die ingeschreven zijn in een instelling hoger onderwijs. Hiervoor moet de overheid voldoende middelen voorzien;
- het leefloon optrekken om autonoom en gezond te kunnen leven;³⁴
- studiefinanciering aanpassen in functie van de reële leef- en studiekosten van de student in een welbepaalde opleiding;
- de inkomensgrenzen voor studietoelagen aanpassen aan de huidige maatschappij. De minimumgrenzen moeten verhoogd worden zodat meer studenten in aanmerking komen voor een volledige studietoelage;
- studiefinanciering en de proactieve rechten automatisch toekennen.

De financiële problemen van mensen in armoede overstijgen de studiekosten. Zo ervaren mensen in armoede heel wat problemen bij de zoektocht naar een aangepaste en betaalbare woning op de private huurmarkt. Herhaaldelijk krijgen zij te maken met discriminatie op basis van etnische afkomst. Hierdoor komen zij terecht in erg dure woningen. Andere mensen in armoede komen dan weer terecht in ongezonde en kleine woningen. Mensen die leven van een leefloon houden vaak weinig middelen over de voor de aankoop van boeken of ander studiemateriaal.

Studenten kunnen ook een studielening aangaan bij een commerciële bankinstelling. De Raad Hoger Onderwijs is echter van mening dat vooreerst gestreefd moet worden naar een betaalbaar hoger onderwijs voor iedereen, met degelijke sociale correcties voor zij die het moeilijk hebben.

Studentenvoorzieningen beter bekend maken

Het is belangrijk dat studenten in armoede de weg naar studentenvoorzieningen leren kennen, deze toegankelijk zijn en dat er medewerkers met kennis van zaken hen kunnen begeleiden. Intermediaren moeten zich steeds bewust zijn van hun eigen (veelal middenklasse) achtergrond. Vorming voor communicatie naar de kansengroep is daarom belangrijk. Vanzelfsprekend moet

³⁴ Voor een overzicht, zie: Storms, B., & K. Van Den Bosch. 2010. *Wat heeft een gezin minimaal nodig?* Leuven: Acco.

het beleid op instellingsniveau en het beleid van de studentenvoorzieningen op elkaar worden afgestemd.

De mogelijkheden van studeren met een uitkering beter bekend maken en knelpunten oplossen

De wet- en decreetgeving creëert in Vlaanderen heel wat mogelijkheden die studeren met een uitkering toelaten. Deze mogelijkheden moeten aan de doelgroep beter bekend gemaakt worden. De raad stelt echter ook vast dat aan deze kansen een heel aantal knelpunten verbonden zijn.³⁵

Studeren met behoud van leefloon

Als student is het mogelijk om steun te krijgen vanwege het OCMW, onder meer via de wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie, de zogenaamde RMI-wet. Slechts indien voldaan is aan enkele algemene en specifieke bepalingen wordt men binnen het kader van deze dienstverlening beschouwd als student.

Zowel tijdens de aanvraag als tijdens de periode dat iemand een leefloon krijgt, moet hij of zij in principe ter beschikking staan van de arbeidsmarkt. Tenzij er gezondheids- of billijkheidsredenen zijn. Studeren kan bijvoorbeeld een uitzondering zijn omwille van billijkheidsredenen. Het OCMW zal telkens, bij elk individueel dossier, oordelen of de studies aanvaard worden als billijkheidsredenen.

In het technisch rapport bij zijn advies over het sociaal statuut van de student lijstte de Raad Hoger Onderwijs de specifieke problemen op tengevolge van de toepassing van de RMI-wet. Zo beschikken de OCMW's over de bevoegdheid om autonoom en afzonderlijk te beslissen zodat de voorwaarden en afspraken verschillend kunnen worden ingevuld en het sociale onderzoek niet altijd op dezelfde manier gebeurt. Dit alles biedt weinig rechtszekerheid voor de student. Daarom is een nauwere samenwerking tussen het OCMW en de onderwijsinstelling aangewezen.

De student mag zelf zijn studierichting kiezen, maar moet dit met het OCMW bespreken, dat vervolgens onderzoekt of de studiekeuze de toekomstige kansen op de arbeidsmarkt verhoogt. Dit kan in de praktijk aanleiding geven tot discussie. Zo kan een student menen dat een bepaald masterdiploma zijn inschakelingskansen verhoogt, terwijl het OCMW er misschien van uitgaat dat een studie voor een knelpuntberoep vereist is. Tewerkstellingskansen zijn inderdaad een belangrijk aspect, maar dat mag niet de beslissende factor zijn om al dan niet een bepaalde studierichting toe te staan. De potentiële student moet een studierichting of een later beroep kunnen kiezen op basis van zijn eigen, intrinsieke motivatie.

Studeren met behoud van werkloosheidsuitkering

Een werkloze kan zonder toelating van de RVA studies combineren met een werkloosheidsuitkering wanneer hij of zij aan bepaalde voorwaarden beantwoordt (bijvoorbeeld voor minder dan 27 studiepunten inschrijven). Men moet dan als werkzoekende ingeschreven blijven, beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt en ingaan op iedere passende werkaanbieding.

Een werkloze kan in principe geen werkloosheidsuitkeringen ontvangen wanneer hij ingeschreven is voor 'studies met volledig leerplan', aangezien hij door het volgen van deze studies niet meer beschikbaar is voor de arbeidsmarkt. Op deze algemene regel bestaat een

³⁵ Voor een volledig overzicht: Vlaamse Onderwijsraad - Raad Hoger Onderwijs, *Advies over het sociaal statuut van de student*, 10 maart 2009.

uitzondering voor uitkeringsgerechtigde werklozen die aan bepaalde strikte voorwaarden voldoen. Zij kunnen de toelating vragen aan de RVA om met behoud van hun uitkeringen studies 'met volledig leerplan' aan te vatten, zonder beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt (artikel 93 uit het werkloosheidsbesluit van 1991). Eén van de knelpunten hierbij is, dat vrijstellingen vooral worden toegekend voor knelpuntberoepen. De knelpuntberoepen voor het volgende academiejaar worden echter pas in juni bekend gemaakt. Voor een uitkeringsgerechtigde werkloze die wenst te studeren, zou het aangewezen zijn deze al in januari te kennen zodat hij zich op tijd kan informeren over de verschillende studierichtingen en beroepsprofielen.

Gezinslast

In vele gevallen zijn mensen in armoede die aan het hoger onderwijs beginnen, herintreders met een gezinslast. Omwille van de financiële moeilijkheden zullen ze regelmatig kiezen voor een tewerkstelling, ook al is dat niet in overeenstemming met hun talenten. Hogere studies zijn omwille van de financiële moeilijkheden en de verantwoordelijkheden voor het gezin soms een brug te ver. Instellingen moeten zich hiervan bewust zijn en aandacht hebben voor de combinatie gezin/studies en werken/studeren. Het is ook belangrijk dat studenten hiervan op de hoogte zijn en ook de mogelijkheden van flexibilisering ten volle kennen en benutten.

6.2 Doorstroom

6.2.1 Adequate sociale en academische integratie

De thuissituatie

Jongeren in armoede worden vaak niet aangemoedigd om te studeren, kennen thuis soms conflictsituaties of beschikken niet over een geschikte studeerplaats of -ruimte. Meer dan eens moeten ze naast studeren ook verantwoordelijke taken in het gezin op nemen, bijvoorbeeld de zorg voor jongere broers of zussen. Op kot gaan, kan voor sommigen een oplossing zijn, maar dit is uiteraard duurder en door hun moeilijke thuissituatie kunnen deze studenten vaak moeilijk omgaan met de hieraan gekoppelde nieuw gewonnen vrijheid. Projecten waarbij studenten aangezet worden om samen te studeren kunnen een oplossing bieden.

Mensen in armoede hebben meer dan eens financiële beslommingen en/of een traumatische bagage. Dit maakt het voor hen moeilijker om zich ten volle voor de studies te engageren.

Het sociale netwerk

Vrienden en het sociale netwerk zijn belangrijk in het studiesucces. Zij kunnen een positieve of negatieve invloed uitoefenen. Jongeren met een armoedeachtergrond hebben dikwijls een vriendenkring en een familie die deze achtergrond reflecteert. Mogelijks moeten zij zich hiervan (meestal vanaf het secundair onderwijs) losmaken. Dit kan zich na de studies nog herstellen, maar tijdens het studeren betekent dit voor deze jongeren toch een diepgaande verandering. Vrienden die werken hebben regelmatig een andere vrijetijdsbesteding en beschikken over een ander (groter) budget. Niet iedereen slaagt erin door te zetten in deze omstandigheden. Het is belangrijk dat deze jongeren in het hoger onderwijs hun netwerk diversifiëren. Mentoren kunnen hierin een rol spelen.

Het hoger onderwijs verwacht een diepgaand engagement dat prestatiegericht is. Kansarme jongeren hebben vaak geen rolmodellen en schatten de inzet die gevraagd wordt niet altijd correct in. Hun bestaande sociale netwerk biedt hen geen ondersteuning omdat dit het hoger onderwijs onvoldoende kent. Het is belangrijk dat instellingen werk maken van de sociale en

academische integratie van deze jongeren. Zo kunnen mentoren jongeren wegwijs maken in de academische vereisten en geplogenheden, maar bieden ook de mogelijkheid om een nieuw sociaal netwerk uit te bouwen. Ook medestudenten kunnen hiervoor via buddysystemen ingeschakeld worden.

6.2.2 Adequate begeleiding

Welke begeleiding?

Eerstejaarsstudenten hebben nood aan begeleiding. De overgang van het secundair naar het hoger onderwijs is niet voor iedereen even evident. Voor sommige studenten blijft de hogeronderwijsinstelling een vreemde omgeving. Zij slagen er maar moeilijk in om het hogeronderwijssysteem te doorgronden. Constante drempelverlagende informatieverstrekking is daarom noodzakelijk. Ook het bepalen van een studieprofiel kan bij inschrijving in het hoger onderwijs een nuttig instrument zijn om de doorstroom te bevorderen.

In de verdere hogeronderwijsloopbaan moet een student een beroep kunnen doen op begeleiding. Deze begeleiding mag niet enkel focussen op het vakinhoudelijke. Ze moet aandacht hebben voor het opbouwen van zelfvertrouwen, het leren omgaan met iets wat niet onmiddellijk lukt, faalangst, studievaardigheden. Omwille van hun achtergrond en wat hierboven beschreven werd als 'de binnenkant van armoede', hebben studenten in armoede dikwijls een extra steuntje in de rug nodig. Zij moeten soms ook nog persoonlijke drempels overwinnen. Dit vraagt om moed en doorzettingsvermogen. Een structurele begeleiding kan hierbij helpen.

Vormen van begeleiding

Sommige instellingen voorzien reeds een intensieve begeleiding, bijvoorbeeld via verplichte afspraken met de studiebegeleider. Het is belangrijk studenten te stimuleren om deze afspraken te houden. Daarnaast kunnen instellingen ook werken met een mentoraat, mentoringprojecten, feedbackmogelijkheden en tutoringprojecten. 'Feedback' moet ruim begrepen worden, zoals hierboven aangegeven. Regelmatige en brede feedback blijkt effectiever dan de klassieke remediëring.

Een goede begeleider

Studenten in armoede moeten vooral aanvoelen dat deze begeleiding voor hen openstaat, dat zij terecht kunnen bij begeleiders die zich bewust zijn van de problematiek, deze (her)kennen en een niet-bedreigend klimaat scheppen. Zij moeten zich bewust zijn van hun eigen middenklasse achtergrond en de verschillen met de achtergrond van de student in armoede. Op die manier zal de student zich uitgenodigd voelen om op de begeleiding in te tekenen en zich hiervoor ook ten volle te engageren. Dit vraagt empathie van begeleiders en docenten. Dit vraagt eveneens voldoende professionalisering van studietrajectbegeleiders en docenten. Indien nodig moeten zij studenten ook kunnen doorverwijzen. Zij moeten dus op de hoogte zijn van de verschillende vormen van hulpverlening waarop de student aanspraak kan maken. Maar ook medestudenten die in deze begeleiding worden ingeschakeld, kunnen een vorming gebruiken. Hier kunnen studentenraden een rol spelen.

De manier waarop de docent met de student communiceert is cruciaal. Het is dus belangrijk dat instellingen hierin investeren. Een docent kan sociale integratie bevorderen door bijvoorbeeld groepswork te introduceren. Om de integratie te maximaliseren, kan de docent de groepen in verscheidenheid samenstellen.

6.2.3 Financiële drempels beperken

Studiekosten beperken

In de loop van de studies duiken frequent nog verborgen kosten op. Zo willen studenten dikwijls nog cursussen uit de elektronische leeromgeving afdrukken. Of moeten nog dure cursussen worden bijgekocht. Het is belangrijk dat instellingen de studiekosten voortdurend analyseren en bewaken. Studenten moeten over extra kosten ook op voorhand geïnformeerd zijn. Het is belangrijk dat alle studiekosten (handboeken, materiaal, verplichte studiereizen, etc.) op voorhand op een transparante manier aan de studenten gecommuniceerd worden.

Indien nog bijkomend materiaal noodzakelijk is voor de opleiding, dan moet dit in de instelling voldoende ter beschikking zijn zodat de student het kan uitlenen of voor een betaalbare prijs kan huren. Het gaat hierbij om materiaal dat de student bij het volgen van de lessen ter beschikking moet hebben, maar ook om materiaal waarover de student thuis of op kot moet beschikken (bijvoorbeeld ICT).

De raad wijst erop dat door de nakende integratie, studenten misschien meer mobiel zullen moeten zijn in Vlaanderen. Dit zal ook een effect hebben op de studiekosten. Bovendien beschikken studenten in armoede niet altijd over een uitgebreid netwerk en zijn zij vaak geneigd om hun studiekeuze te laten afhangen van de regionale beschikbaarheid van de studierichtingen. De raad vraagt om bij het integratieproces aandacht te hebben voor deze problematiek.

Leren omgaan met geld

Niet alle studenten hebben leren omgaan met geld. Zeker niet als men in armoede is opgegroeid en men plots een groot bedrag op de rekening krijgt onder de vorm van een studietoelage.

Het is goed dat de student rechtstreeks de studietoelage betaald krijgt. Hij moet hier echter wel mee leren omgaan, bij voorbeeld met behulp van budgetbeheer door de studentenvoorzieningen. Hierin leren studenten omgaan met geld. Dit moet wel in samenspraak en in dialoog met de student verlopen. Bovendien moet hij hierop vrijwillig en discreet een beroep op kunnen doen.

6.2.4 Internationale mobiliteit voor iedereen tewerkstelligen³⁶

Studenten in armoede moeten net zoals andere studenten de kans krijgen om een (deel van een) opleiding of een studieverblijf in het buitenland te volgen of er een stage te lopen. Vaak hebben zij hiervoor niet de materiële mogelijkheden. Studeren in het buitenland brengt immers allerlei bijkomende kosten en benodigdheden met zich mee. Sociale correcties zijn hierbij dus sterk aangewezen. Als internationale mobiliteit inderdaad de kansen op de arbeidsmarkt verhoogt, dan is het voor studenten uit kansengroepen zeker belangrijk om hieraan participeren. De overheid moet hiervoor dus voldoende middelen voorzien. Ze moet er ook voor zorgen dat deze middelen terechtkomen bij die studenten die er nood aan hebben.

Het is voor studenten in armoede niet altijd evident om een (studenten)job achter te laten. Dit betekent immers een gevoelige inkomstendaling. Hiervoor is ook overleg tussen studentenvoorzieningen in binnen- en buitenland noodzakelijk.

³⁶ Vlaamse Onderwijsraad. Raad Hoger Onderwijs, *Advies over de studentenmobiliteit*, 24 juni 2010.

Men stelt vast dat studenten in armoede minder participeren aan internationale mobiliteit. Hiervoor zijn financiële redenen. Maar het is ook zo dat mensen in armoede niet altijd de kansen grijpen die zich aandienen. Nieuwe ervaringen houden voor hen teveel risico's in. Ze hebben meestal een onvoldoende groot netwerk, minder zelfvertrouwen en geen rolmodellen om op terug te vallen. Naar het buitenland vertrekken, impliceert het achterlaten van een aantal zekerheden. Hierop zijn jongeren in armoede onvoldoende voorbereid. Ze zullen minder snel de stap zetten naar nieuwe contexten en minder snel vertrouwen op nieuwe netwerken. Regelmatig zijn ze niet op de hoogte van de opvangmogelijkheden die er bestaan. Door een goede informatie en een goede begeleiding kunnen instellingen bijdragen aan het motiveren van deze studenten om toch een internationale ervaring aan te gaan.

6.3 Uitstroom

De transitie van het hoger onderwijs naar de arbeidsmarkt is voor vele studenten moeilijk, maar voor mensen in armoede geldt dit nog meer. Mensen in armoede dragen hun verleden met zich mee. Zij kunnen minder een beroep doen op netwerken. Zij kennen de omgangscodes in bepaalde netwerken ook niet. Zij hebben weinig voorbeelden, rolmodellen en soms onrealistische (loon)sverwachtingen. Ook kennen zij niet altijd ten volle alle mogelijkheden van hun diploma op de arbeidsmarkt of om verder te studeren. Zij hebben, misschien nog meer dan de doorsnee student, nood aan uitstroombegeleiding.

Stages kunnen een rol spelen in de kennismaking met de arbeidsmarkt. Het zoeken van een goede stageplaats is dan ook cruciaal en vraagt een goede begeleiding.

Samenwerkingsverbanden met de arbeidsmarkt zijn belangrijk tijdens de hele opleiding. Contacten met het werkveld kunnen een beter inzicht geven in de verschillende mogelijkheden. Dit geldt zowel voor professionele als voor academische opleidingen.

De raad is voorstander van een trajectbegeleiding die zich spreidt over meerdere jaren. In de laatste fase kan zij focussen op de overgang naar de arbeidsmarkt zodat studenten aangezet worden om na te denken over hun talenten, netwerken en mogelijkheden. Daarnaast moeten zij ook inzicht verwerven in het solliciteren.

Alumni kunnen ook ingeschakeld worden in de uitstroombegeleiding. Zij kunnen als voorbeeld of rolmodel dienen en studenten helpen met tips. Het is echter praktisch moeilijk om alumni in armoede te detecteren en structureel bij de uitstroombegeleiding te betrekken.

7 Conclusie

In het Europees jaar van de armoede wil de Raad Hoger Onderwijs met deze visietekst de armoedeproblematiek in het Vlaamse hoger onderwijs onder de aandacht brengen. Hij stelt vast dat armoede nog slecht gekend is. Armoede is immers meer dan een materieel tekort. Armoede is multidimensioneel en heeft verstrekende gevolgen op mentaal en sociaal vlak. Zij vindt haar oorsprong in de huidige prestatiegerichte consumptiemaatschappij.

De raad stelt vast dat heel wat potentieel talent verloren gaat en niet doorstroomt naar het hoger onderwijs. Nochtans werd aangetoond dat hoger onderwijs loont en als katalysator kan werken om sociale participatie en opwaartse sociale mobiliteit te bewerkstelligen.

In deze visietekst lijst de raad een aantal kritische succesfactoren op die ertoe bijdragen dat mensen in armoede sneller de weg naar het hoger onderwijs vinden, hierin kwalitatief doorstromen en met een diploma uitstromen. Inspanningen die het hoger onderwijs hiervoor levert, moeten op een inclusieve en tevens structurele manier gebeuren.

Isabelle De Ridder
secretaris

Johan Veeckman
voorzitter